

Skript

HISTORISCH TIJDSCHRIFT

Recensie: *Het kleedje voor Hitler: een familiegeschiedenis*. Een kundige confrontatie met het familieverleden

Auteur: Roos Nolten

Verschenen in *Skript Historisch Tijdschrift*, jaargang 47.1, 62-65.

© 2025 Stichting Skript Historisch Tijdschrift, Amsterdam

ISSN 0165-7518

Skript Historisch Tijdschrift is een wetenschappelijk blad dat viermaal per jaar verschijnt. De redactie, bestaande uit studenten en pas afgestudeerden, wil bijdragen aan actuele historische debatten, en biedt getalenteerde studenten de kans om hun werk aan een breder publiek te presenteren.

RECENSIE

HET KLEEDJE VOOR HITLER: EEN FAMILIEGESCHIEDENIS

Roos Nolten

Het kleedje voor Hitler: een familiegeschiedenis

Bas von Benda-Beckmann

Uitgeverij: Querido

ISBN: 9789021488790

Paperback, € 36,99

667 pagina's

Sinds januari van dit jaar heeft het Centraal Archief Bijzondere Rechtspleging de namenlijst openbaar gemaakt van mensen die na de Tweede Wereldoorlog verdacht werden van collaboratie met de Duitse bezetter. Nabestaanden zagen zich soms geconfronteerd met het NSB-verleden van hun familieleden en ook nu de Tweede Wereldoorlog vele decennia achter ons ligt, blijkt die confrontatie moeilijk te zijn voor velen. De studie *Opa war kein Nazi* (2002) van sociaalpsychologen Welzer, Moller en Tschuggnall toont dat men, in ieder geval in Duitsland, die con-

frontatie nog wel eens uit de weg gaat. Met name de kleinkinderen, die van jongs af aan hebben geleerd dat een groot deel van de Duitse bevolking Hitler steunde, zien hun eigen grootouders vaak toch als de uitzondering. Bas von Benda-Beckmann gaat de confrontatie wél aan in zijn opgetekende familiegeschiedenis. In zijn boek *Het kleedje voor Hitler* onderzoekt hij wat de individuele betrokkenheid van zijn familieleden is geweest bij het Derde Rijk. En dat doet hij met verve.

Het aandeel van de adel

‘Verbazingwekkende familiegeschiedenis die inzicht biedt in het dagelijkse leven van gewone Duitsers tijdens het naziregime.’ Zo luidt de tekst op de achterkaft van het boek in koeienletters. Hoewel de familiegeschiedenis zeker verbazingwekkend is, bestaat de familie van Von Benda-Beckmann niet uit ‘gewone Duitsers’. Als adellijk geslacht (de betovergrootvader van Von Benda-Beckmann onderhield nog een vriendschap met de laatste Duitse *Kaiser* Wilhelm II) genoot de familie zelfs na het afschaffen van de adel in 1919 veel status en privileges. Aangezien over de populariteit van het nazisme onder gewone Duitsers al veel is geschreven, maakt de verhouding tussen het nazisme en een adellijk geslacht het boek juist interessant. Waarom was het nazigedachtegoed verleidelijk voor deze groep conservatieve monarchisten, die na de Eerste Wereldoorlog vreesden voor hun teloorgang? Von Benda-Beckmann toont aan dat zijn familieleden uiteenlopende redenen kenden om de Führer te steunen, zoals nationalistische en antisemitische sentimenten die grotendeels werden ingegeven door de Dolkstootlegende. Daarnaast heersten de behoefte aan een daadkrachtig leider, angst voor het communisme en ijdele hoop op het behoud van de negentiende-eeuwse status quo.

Het boek is niet het enige in zijn soort dat onderzoek biedt naar de verhouding tussen het nazisme en een adellijk geslacht. Stephan Malinowski onderzoekt in *De adel en de nazi's* (2022) het aandeel van de Duitse keizerlijke familie in de opkomst van het nazisme (al moet genoemd worden dat de keizerlijke familie strikt genomen geen adel is, maar hierboven staat). Het uitgebreide onderzoek van Von Benda-Beckmann doet niet onder aan dat van Malinowski, al zijn er ook verschillen. Het (ex-)keizerlijk geslacht Hohenzollern had aanvankelijk een nauwe band met de regeringstop. Zo overwoog Hitler in zijn beginjaren zelfs om de zoon

van prins August Wilhelm tot toekomstig keizer te kronen. Het geslacht genoot grote politieke invloed, maar zette ook maatschappelijk de toon. Ondanks de gedwongen troonafstand had de familie veel aanhang, publiciteit en symbolische macht ten opzichte van het aanzienlijk minder invloedrijke, en het bovendien relatief jonge, adellijke geslacht Von Benda. De familie Von Benda bevond zich als voormalige landadel tussen de ‘gewone Duitsers’ en het keizerlijk geslacht in op de maatschappelijke ladder. Hun perspectief, als overheidsambtenaren en ingewijden van Nazifunctionarissen, is onderbelicht in de geschiedschrijving. Derhalve vormt het boek een verrijking voor geïnteresseerden in de adel tijdens het Derde Rijk en kan het boek gezien worden als een belangrijke casestudy.

De multi-dimensionaliteit van de familiegeschiedenis

Waar Malinowski in opdracht van de Brandenburgse autoriteiten onderzoek deed naar een van de bekendste families in Duitsland, onderzocht Von Benda-Beckmann op eigen initiatief zijn familiegeschiedenis. Zijn boek vormt een aanvulling op het populaire genre van non-fictiefamiliegeschiedenissen die zijn geschreven door een nazaat. Er is een boekenkastplank te vullen met zulke familiegeschiedenissen die zich afspelen tijdens de Tweede Wereldoorlog. Voorbeelden zijn *De haas met de amberkleurige ogen* van Edmund de Waal en *De stamhouder* van Alexander Münninghoff. Het onderzoek van Von Benda-Beckmann is echter zeldzaam binnen het genre, aangezien de auteur historicus is en zijn werk dat duidelijk ademt. Het boek balanceert dan ook tussen historisch onderzoek zoals dat van Malinowski en toegankelijke boeken voor het grote publiek à la De Waal en Münninghoff. De populariteit van het familiegeschiedenisgenre komt (mijns inziens) door de multi-dimensionaliteit van het verhaal.

Een goede familiegeschiedenis beschrijft niet slechts het verhaal van de familie, maar biedt tevens context over tijd en plaats. Daarnaast wordt het verhaal verrijkt door de emotionele band die de schrijver heeft met het onderzoeksobject. Von Benda-Beckmann buit die voordelen van het familiegeschiedenisgenre vakbekwaam uit. Het boek voelt persoonlijk. Bijvoorbeeld wanneer Von Benda-Beckmann de lezer betreft bij de analyse van zijn familiebronnen: soms twijfelt hij hardop aan de waarheidsgetrouwheid van de familiememoires en becommentarieert hij de uitspraken van zijn familieleden, vaak niet zonder enige irritatie of ongemak.

Daarnaast gebruikt Von Benda-Beckmann het verhaal kundig om uitgebreid in te gaan op de historische context. De relatie van oudtante Tini met een half-Joodse dokter, de relatie van oudtante Louise met de Duitse generaal Alfred Jodl en het werk van de aangetrouwde oudoom Eberhard bij het arbeidsbureau in het Poolse Lublin: al deze verhaallijnen fungeren als kapstok om bredere onderwerpen uit de Tweede Wereldoorlog aan op te hangen. Respectievelijk neemt Von Benda-Beckmann de lezer mee naar de behandeling van *Mischlinge* (niet zuivere Ariërs) in het Nazi-leger, de spanningen tussen de Duitse landmachtleiding en het ministerie van Defensie, en de betrokkenheid van het civiele bestuur in bezette gebieden bij de deportatie van Joden. Op die wijze duikt Von Benda-Beckmann in onderbelichte thema's uit de Tweede Wereldoorlog en staat hij hier in detail bij stil, een uniek gegeven binnen het genre van familiegeschiedenissen voor het grote publiek.

Hoewel de methode bewonderingswaardig is, kent zij ook een keerzijde. Enerzijds schuwt Von Benda-Beckmann niet om aandacht te besteden aan niche-onderwerpen, terwijl hij anderzijds ook meer algemeen bekende gebeurtenissen uitgebreid bespreekt, zoals de *putschen* tijdens de Weimarrepubliek en operatie

Barbarossa. Dat maakt het boek soms wat langdradig en verwarrend: welke doelgroep heeft de schrijver voor ogen? Voor een leek kunnen sommige hoofdstukken te gedetailleerd aandoen, maar voor een kenner is de algemene achtergrondinformatie reeds bekende stof.

Een holistisch beeld

Het verhaal van de familie Von Benda vormt in het boek de rode draad, maar zij staat niet telkens op de voorgrond. Soms zijn de familieleden bladzijden lang uit zicht. De familiebronnen worden dan in een bredere context geplaatst, teneinde een holistisch beeld te tonen. Dat is benoemingswaardig, gezien een zodanig holistisch beeld zelden wordt geboden binnen het familiegeschiedenisgenre. Nadat Von Benda-Beckmann eerst stilstaat bij de idyllische jeugd van zijn opa, oudtantes en -ooms op hun landgoed in Rubkow, laat hij vervolgens de andere kant van de medaille zien. De lezer wordt geconfronteerd met de strikte sociale hiërarchie in het dorp en het zware leven van de geschoolde landarbeiders (*die Buntten*), de ongeschoolde dagloner-families (*die Leute*) en de Poolse seizoensarbeiders. Door het hele boek heen houdt Von Benda-Beckmann oog voor gemarginaliseerde groepen, die vaak direct of indirect te lijden hadden onder zijn familieleden. Wanneer oom Eberhard in ambtelijke rapporten prozaïsch zijn werk bij het arbeidsbureau beschrijft, wordt daar tegenover een interview geplaatst met een zoon van een Pools-Joodse dwangarbeider.

Tot slot spelen – soms tussen de regels door – genderrollen een substantiële rol in het boek. Omdat het leeuwen-deel van de memoires die Von Benda-Beckmann analyseert van de hand van oudtantes Tini en Louise zijn, staat hij vaak stil bij het perspectief van twintigste-eeuwse vrouwen in adellijke families en in het Derde Rijk. Een interessant gegeven is bijvoorbeeld dat Louise als secretaresse

voor Nazifunctionarissen een bepaalde mate van emancipatie op de werkvloer ervoer. Ze onderhield vriendschappen met verschillende Nazifunctionarissen en werkte op hoog niveau mee aan politieke besluitvorming. Ook na de oorlog bleef zij actief als secretaresse tijdens de Neurenbergprocessen, waar zij trachtte de naam van haar man Alfred Jodl te zuiveren. Louise had invloed tijdens de oorlog, maar wist ook haar stempel te drukken op de berechting en nagedachtenis ervan.

Al met al is *Het kleeftje voor Hitler* het werk van een kundige historicus. Door de uitgebreide bronnenanalyse en gedetailleerde verslagen van onderbelichte onderwerpen en gemarginaliseerde groepen is de familiegeschiedenis een zeldzame aanwinst binnen het familiegeschiedenisgenre. Toegegeven: Von Benda-Beckmann heeft als onderzoeker het geluk een goudmijn in handen te hebben met zijn rijke familiegeschiedenis en de hoeveelheid goed gearhiveerde bronnen, maar zijn omgang met dat bronnenmateriaal maakt hem een terechte winnaar van de *Libris Geschiedenisprijs* 2024. Ook vandaag de dag is het boek een welkome herinnering dat niet enkel oorlogsslachtoffers herinnerd dienen te worden, maar ook – en misschien juist – de individuele verantwoordelijkheid van de rest van de bevolking.

Roos Nolten is hoofdredacteur bij *Skript Historisch Tijdschrift* en doet een PhD-onderzoek naar de toegang tot het recht voor arbeidsmigranten aan de Open Universiteit. Haar historische interesse gaat onder meer uit naar oorlogstijd en de effecten daarvan op een samenleving.